

MISSION IMPOSSIBLE (?)
A BÉCSI BÍBOROS, FRANZ KÖNIG
LÁTOGATÁSAI MINDSZENTY
BÍBOROSNÁL (1963-1971)

*A Vatikán keleti politikája Magyarországon
és a Mindszenty kérdés¹*

A hidegháború alatti osztrák-magyar egyházpolitikai kapcsolatok egyik fő színterét a bécsi bíborosnak, Franz Könignek – a Vatikán megbízásából – a Mindszenty-ügyben tett közvetítő kísérletei jelentették.

A kérdés általunk vizsgált dimenzióban történő elemzése azért is érdekes, mivel jó néhány mozzanatában szimbolizálja a vasfüggöny mögötti egyház mozgásterét, útkeresési kísérleteit.

¹ Bécsi kutatásaimat az Osztrák-Magyar Akció Alapítvány és a Mindszenty Társaság támogatta, amit ezúton is köszönök. Hálával tartozom továbbá Szóts Istvánné Gyenes Máriának vendégszeretetéért.

A téma kutatását a közelmúltban kezdtem különböző budapesti, illetve bécsi levéltárakban. Tekintettel arra, hogy Magyarországnak 1945 és 1990 között nem volt diplomáciai kapcsolata a Vatikánnal – 1945. április 4-én Angelo Rotta apostoli nunciust a szovjet hatóságok kiutasították Magyarországról, ezáltal a magyar-vatikáni kapcsolatok formálisan megszakadtak, 1990. február 9-én írta alá Budapesten Németh Miklós és Agostino Casaroli szentszéki bíboros államtitkár a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről szóló egyezményt – és a Szentszék vonatkozó forrásai jelenleg még alig hozzáférhetőek, *különös jelentőséget kapnak a vatikáni osztrák követek jelentései: Österreichisches Staatsarchiv – Archiv der Republik, Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol. iratanyaga*. Miután a problémánál a Vatikán, a Magyar Népköztársaság, az Amerikai Egyesült Államok és – tekintettel arra, hogy kutatásunk két főszereplője Mindszenty és König bíboros – Ausztria a „fő mozgatók”, úgy ítélem meg, nemcsak a szentszéki osztrák diplomaták jelentéseit indokolt feldolgozni, hanem König közép-kelet-európai „missziói” miatt érdemes ezenfelül átnézni az osztrák diplomatáknak a térség országaiból küldött jelentéseit. Célom – első lépésként – rekonstruálni König bíboros Mindszenty hercegprímásnál 1963 és 1971 között tett látogatásait.

Kutatásunk tehát hangsúlyozottan nem szűkíthető csupán a magyar prímás által előidézett „abnormális szituáció” (mint ahogyan az amerikai diplomácia 1971 őszen jellemezte Mindszenty budapesti amerikai követségen való 15 éves tartózkodását²) tematizálására; éppen ezért a kérdés érintett hatalmak kontextusában történő vizsgálatát tartjuk szem előtt, párhuzamot vonva a szatellitállamok egyházainak lehetőségei között.

Ausztria, geostratégiai helyzetéből adódóan az összekötő (híd) szerepét töltötte be a térségben az egyházpolitika területén is, mely „küldetésben” az általunk vizsgált korszakban kiemelkedő szerep jutott a bécsi bíborosnak, Franz Könignek.

Franz König bécsi bíboros³ 2003. június 10-én a Bécsi Stephansdomban megrendezett „Europavesper” alkalmával hallhattam visszaemlékezni a Közép-Kelet-Európában tett útjaira, azok előzményére, körülményeire. Meghatározó volt e „missziónál” 1960. február 13-án Varaždinnál elszenvedett autóbalesete, amikor Zágrábba indult Alojzije Stepinač bíboros temetésére. (Stepinačot 1946-ban a kommunista rezsim 16 év kényszermunkára ítélte). König bíboros számára ez a baleset szimbolikusan az új keleti-politika kezdetét jelentette⁴. Mély benyomást tett rá, amit kórházi ágyából látott a falon: nem egy keresztet, hanem Tito képét. Ekkor fogalmazódott meg benne a kérdés, vajon a bécsi érseknek nem lenne-e feladata, a vasfüggönyön túli keresztényekről gondoskodni.⁵

Mielőtt Mindszentyt felkereste, Lengyelországba látogatott a varsói bíboroshoz, Stefan

2 „It was an abnormal Situation”. Idézi Somorjai Ádám (szerk.): „His Eminence Files”, *American Embassy, Budapest. Mindszenty bíboros az Amerikai Nagykövetségen. Budapest*, METEM, 2008. 275-276.

3 A König bíborosról szóló irodalom meglehetősen gazdag, e helyen néhányat említünk: Hubert Feichtlbauer: *Franz König. Der Jahrhundertkardinal*. Wien, 2003.; Annemarie Fenzl: *Kardinal Franz König, Erzbischof von Wien (1956-1985)*. In: *Die katholische Kirche in Mitteleuropa nach 1945 bis zur Gegenwart*. Wien, 2006.; Paul Zulehner (hrsg.): *Gedenkschrift für Kardinal Franz König*. Ostfildern, 2004.

4 A Vatikán keleti politikájához ld.: Adriányi Gábor: *Die Ostpolitik der Päpste Pius XII., Johannes XXIII. und Paul VI. (1939-1978) am Beispiel Ungarns*. In ders. (hrsg.): *Papsttum und Kirchenreform. Festschrift für Georg Schwaiger zum 65. Geburtstag*. St. Ottilien, 1990, EOS, 765-786.; Uő.: *Die Ostpolitik des Vatikans 1958-1978 gegenüber Ungarn. Der Fall Kardinal Mindszenty*. 2003.; Heinz Hürten: *Leitlinien der Politik des Hl. Stuhles gegenüber Faschismus, Nationalsozialismus und Kommunismus 1922-1978. Forum für osteuropäische Ideen- und Zeitgeschichte*, 1999, 1. sz. 13-30.; Mészáros István: *Mindszenty és az „Ostpolitik”*, Budapest, 2001.; Reinhard Raffalt: *Wohin steuert der Vatikan?* München, 1974.; Hansjakob Stehle: *Die Ostpolitik des Vatikans 1917-1975*, München, 1975.; Uő.: *Geheimdiplomatie im Vatikan. Die Päpste und die Kommunisten*, Zürich, 1993.; Szabó Ferenc: Az „Ostpolitik” emlékezete. In: *Vigilia*, 1992/11, 844-848.

5 König bíboros ezt 1992-ben, Lukács Lászlóval folytatott beszélgetése során következőképpen fogalmazta meg: „Akkoriban a vasfüggöny még átjárhatatlan volt, 1960-ban mégis megpróbáltam vízumot kérni Jugoszláviába, hogy részt vegyek Stepinač temetésén. Legnagyobb meglepetésemre meg is kaptam a vízumot. Ekkor Varaždin mellett súlyos autóbaleset ért, a jeges úton frontálisan összeütköztünk egy teherautóval. Sokáig feküdtem súlyos állapotban a helybéli kórház egyik szobájában. A falon mindössze egy Tito-kép lógott. Akkor gondolkoztam el rajta: nem az-e a gondviselés akarata, hogy a bécsi érsek – földrajzi helyzeténél fogva is, hiszen a vasfüggöny közvetlen közelében él – viselje gondját a kelet-európai egyházaknak?” Lukács László: A *Vigilia* beszélgetése Franz König bécsi bíborossal. *Vigilia*, 1992/11, 850.

Wyszynskihez. A Vatikán korábban bizalmatlan volt Wyszynskivel szemben (1956-ban, szabadulását követően) – megkérdőjelezte loyálisát –, úgy vélték róla Rómában, hogy túl szoros kapcsolatban áll a lengyel kommunista rezsimmel. A Szentszéknél – legalábbis bizonyos körökben – még tartották magukat a XII. Pius pápa idejéből megmaradt beidegződések: „A kommunistákkal nem tárgyalunk.”⁶

XXIII. János pápa pontifikátusával⁷ azonban új korszak kezdődött, mely hatással volt a Szentszék külpolitikai konstellációira is. Ennek eredményeként a Vatikán szakított korábbi – XII. Pius pápa uralkodását egyértelműen meghatározó – antikommunista szemléletével és kapcsolatot keresett a szatellitállamokkal.

König bíboros missziói is ennek az új külpolitikai irányvonalnak kontextusában értékelendők.

I. AZ ELSŐ KAPCSOLATFELVÉTEL

XXIII. JÁNOS PÁPA ÚJ KURZUSÁNAK SZELLEMEBEN

A bécsi bíboros első ízben 1963. április 18-án⁸ kereste fel Mindszenty József hercegprímást az Amerikai Követségen. Mint fentebb utaltunk erre, Königet budapesti útjára XXIII. János pápa is biztatta, aki a bécsi érseket rendkívül sokra tartotta. Ezt bizonyítja, hogy pontifikátusa alatt nevezték ki Königet bíborossá.⁹

A bécsi bíboros 2003. június 10-én felidézte ezen útja körülményeit is, beszélgetését XXIII. János pápával. A pápa tette fel a kérdést először Könignek, miért nem keresi fel

6 XII. Pius pápa ezen állásfoglalása 1956-os Karácsonyi Körlevelében is egyértelműen kifejezésre jut: „Mi értelme lenne a dialógusnak, ha egyszerűen nem létezik közös nyelv közöttünk?” Joseph Kripp jelentése dr. Leopold Figlnek 1958. január 20-án, Zl. 6-Pol/58. „Private vatikanische Stimmen zu den Äusserungen Gromykos über eine Kontaktaufnahme mit dem Heiligen Stuhl in der Frage des Weltfriedens”. Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol., Berichte Vatikan 1958

7 1958. október 28.-1963. június 3.

8 Az első látogatás körülményeiről ld.: Fejérdy András: *König bíboros első találkozója Mindszenty Józseffel. In: „Isten szolgálja”. Emlékkonferencia Mindszenty József bíboros életéről és munkásságáról*, Budapest, Parlament, 2006. november 4. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2007, 79-108.

9 XXIII. János pápa döntését következőképpen kommentálta: „Ők azok, akiket jól ismerek, és akiknél nem tartok szükségesnek különösebb vizsgálódásokat; a többiek esetében csak alapos megfontolás után kerülhet sor a bíborosi kinevezésre...”. Joseph Kripp jelentése Leopold Figlnek 1958. november 18-án, Zl. 64-Pol/58, bizalmas, „Zu den bevorstehenden 23 Kardinalsernennungen”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

König bíboros 1996-ban, az osztrák televízióban (ORF 2) adott interjúbán, melynek ismételése 2008. október 26-án került sor „In memoriam Helmut Zilk” címmel – miután a beszélgetőpartner Helmut Zilk volt –, így emlékezett kinevezésére: „XXIII. János pápa szimpatizált velem, és egy beszélgetés során a következőket mondta: A bíborosok egy része úgy gondolja, nem kellene Önt bíborosnak kineveznem (a konkordátum körüli viták miatt; P.M.), én azonban másként gondolkodom: először kinevezem Önt bíborosnak, és azután a konkordátum kérdése is megoldódik”.

Budapesten Mindszenty¹⁰. A bécsi bíboros válaszában utalt a nehézségekre, melyekkel egy bíborosnak szembe kellett néznie, ha a vasfüggönyön túlra akart átjutni.¹¹ Április 18-án mindezek ismeretében kocsival kelt útra, Ausztria magyarországi követével, vatikáni útlevelel. Útját olyannyira titokban tartotta, hogy a titkárait sem informálta, mint ahogy erről maga nyilatkozott, azzal a céllal, hogy azok jóhiszeműen elmondhassák az újságíróknak: „a bíboros útlevele az íróasztal fiókjában van, autója a garázsban áll...”¹².

E „biztonsági intézkedések” után került sor a találkozóra Mindszenty bíborossal az Amerikai Követségen¹³. A primást meglepte a látogatás¹⁴, latinul kérdezte Königet: „Mit

10 Néhány évvel később XXIII. János pápa utódja, VI. Pál is támogatta Königet közép-kelet-európai misszióinál: „Nem tétlenkedhetünk, nem állhatunk meg a vasfüggöny előtt. Megoldást kell találnunk, hogyan léphetünk kapcsolatba ezekkel az országokkal, melyek geográfiailag hozzánk oly közel, ám egyébként oly távol vannak.” Idézve in: *Die Furche (Spezial)*, Nr. 23/5. Juni 2003

11 „Feltételezem, hogy a magyar hatóságok azért engedtek be, mert úgy gondolták, arra akarom rábeszélni Mindszentyt, hagyja el az országot. Erről azonban szó sem volt.” Lukács László: A Vigilia beszélgetése Franz König bécsi bíborossal. *Vigilia*, 1992/11, 850.

12 Vö.: Lukács László: A Vigilia beszélgetése Franz König bécsi bíborossal. *Vigilia*, 1992/11, 851., illetve Balogh Margit: *Mindszenty József*, Budapest, 2002.

A tervezett útról Ausztria Szentszéki nagykövete 1963. március 6-án a következőket jelentette: „Mint Ön is tudja, König bíboros a Magyar Püspöki Konferencia elnökének, Hamvas Endrének meghívására a közeljövőben Magyarországra szándékozik utazni, melyhez már meg is kapta a magyar hatóságoktól a beutazási engedélyt. Az utazással kapcsolatban megjegyzem, hogy az a Szentszék teljes egyetértésével történik. A Vatikáni Államtitkárságon remélik, hogy az osztrák bíborosnak Budapesten lehetősége lesz az amerikai követséget is felkeresni és ott Mindszenty bíborossal beszélni. Nem titok, és már a nemzetközi sajtóban is visszhangra talált, hogy a Szentszék szeretne mielőbb megoldást találni a Mindszenty ügyben. Ugyanakkor a Vatikánban hangsúlyozzák, hogy ebben a kérdésben semmi sem történhet a magyar primás teljes egyetértése nélkül. ... Itt azzal is tisztában vannak, hogy a magyar főpáztort nem lesz könnyű megnyerni a Vatikán terveinek. König bíboros útja azért is különös jelentőséggel bír a Szentszék további magyarországi politikája szempontjából, mert a Vatikán nagy várakozással tekint a bécsi érsek véleményére arra vonatkozóan, hogy a magyar katolikusok, akik Mindszenty bíboros Magyarországon való maradásában az egyház kommunizmus elleni harcának szimbólumát látják, nem értelmelnék-e primásuk Rómába való rendelését az egyház kapitulációjaként.” *Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol.*, A Szentszéki osztrák nagykövet, Johannes Coreth jelentése dr. Bruno Kreiskynek 1963. március 6-án, Zl. 8-Pol/63. bizalmas: „Zur Reise Kardinal Königs nach Ungarn”.

13 Mindszenty 1956. november 4-én az amerikai követségen kapott menedéket, ahol 1971-ig maradt. Vö.: pl. Mindszenty József: *Napi jegyzetek, Budapest, Amerikai Követség 1956-1971*. Vaduz, 1979., Ölmos Zoltán (vál. és bev.): *Mindszenty és a hatalom. Tizenöt év az USA-követségen*, Budapest, 1991., illetve a *Rheinischer Merkur* kommentárja 1963-ban: „...Miután az orosz csapatok levették a forradalmat, Mindszentynek az Amerikai Követségen kellett menedéket kérni. Azóta az épületben két helyiség áll a rendelkezésére, ahol a külvilágtól teljesen elszigetelten él. A követséget a Titkosrendőrség őrzi, két autó állandó készenlétben áll, az egyik folyamatosan indulásra készen. A szomszéd épület ablakaiból is szemmel tartják a követséget, külön engedély nélkül még az utcába sem léphet senki...” *Rheinischer Merkur, Pfingsten 1963, Nr. 22, S. 4. Der Fall Mindszenty: Die Ost-Kontakte des Vatikans und die Kirche des Schweigens. Von Otto B. Roegele (HU OSA 300-40-5, Box 125)*.

14 „König bíboros útját az utolsó pillanatig titokban tartották. Még az indulása előtti napon is arról tájé-

vár a pápa tőlem?” „Semmi különöset – volt a válasz –, áldását küldi Önnek általam, és megbízott, adjam át meghívását a zsinatra. Nagyon boldoggá tenné, ha módjában állna ezt a meghívást elfogadni.”

A Szentszéknél megoszlott a vélemény arról, mely püspökök képviseljék a kommunista országokat a II. Vatikáni Zsinaton.¹⁵ XXIII. János pápa számára komoly dilemmát jelentett, hogy Mindszenty bíborost egyáltalán meghívja-e Rómába.¹⁶ Ebben az esetben ugyanis számolni kellett volna azzal, hogy nagy valószínűséggel többé nem térhet vissza Magyarországra. Ennek veszélye természetesen a szatellitállamok valamennyi képviselőjét fenyegette.¹⁷

König emlékei szerint első találkozásukkor a hercegprímással a budapesti Amerikai

kozottatott a Bécsi Érsekség szóvivője, hogy a bíboros előreláthatóan csak májusban utazik Budapestre. Ennek ellenére csütörtökön mégis átlépte a határt Nickelsdorfnál a budapesti osztrák követség limuzinjával, két diplomata kíséretében. Budapestre érve König bíboros azonnal az Amerikai Követségre ment, ahol négy-szemközt beszélgetett Mindszenty bíborossal. Négy órával később távozott, anélkül, hogy a várakozó újság-íróknak bármilyen információval szolgált volna, és az Osztrák Követségre ment. Az Amerikai Követség szóvivője sem volt hajlandó semmilyen felvilágosítást adni a két bíboros közötti beszélgetésről.” *In: Süddeutsche Zeitung, 19. April, 1963, Kardinal König bei Mindszenty. HU OSA 300-40-5, Box 125.*

15 Mint a vatikáni osztrák nagykövet, Johannes Coreth arról beszámolt, a Szentszék közvetítői útján mind a szovjet kormánytól, mind a szatellitállamok kormányainál lépéseket tett annak érdekében, hogy ezen országok katolikus püspökei, amennyiben még hivatalban vannak, a Zsinaton részt vehessenek. A Vatikánban, a legutolsó információkra alapozva, még nem adták fel teljesen a reményt, hogy néhány püspöknek, talán még a Szovjetunióból is, illetve Csehszlovákiából, Bulgáriából és mindenekelőtt Magyarországról lehetővé teszik, hogy Rómába menjenek. *Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1962. szeptember 13-án, Zl. 34-Pol/62, bizalmas, „Die Bischöfe hinter dem Eisernen Vorhang; vatikanische Hoffnungen auf eine Konzilsbeteiligung”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.*

16 Joseph Kripp 1960-ban ehhez kapcsolódóan a következő megjegyzést tette: „...A Pápai Államtitkárságon felhívták a figyelmemet arra, mennyire jellemző a Szentatyára a magyar delegált kiválasztása: nem Mindszenty hercegprímást nevezte meg – aki jelenleg a magyar egyházi hierarchia élén áll, és ezért őt kellett volna jelölni, annál is inkább, mert ezzel komoly gesztust gyakorolhattak volna a mozgásszabadságában korlátozott bíboros felé, aki természetesen úgysem tudott volna személyesen részt venni a Zsinat munkájában –, hanem a kalocsai érseket, akiről remélik, hogy valóban jelen lehet Rómában...”. *Joseph Kripp dr. Bruno Kreiskynek 1960. június 21-én, Zl. 39-Pol/60: „Weitere organisatorische Massnahmen zur Vorbereitung des ökumenischen Konzils”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.*

17 Mint ahogy Johannes Coreth jelentésében kiemelte, a Szentszék ez azért aggasztja komolyan, mert ha ez bekövetkezne, katasztrofális következményekkel járna a vasfüggöny mögötti egyházi hierarchia még fennálló maradványaira. *Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1962. szeptember 13-án, Zl. 34-Pol/62, bizalmas, „Die Bischöfe hinter dem Eisernen Vorhang; vatikanische Hoffnungen auf eine Konzilsbeteiligung”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.* Érdekes ebben az összefüggésben Corethnek egy másik megjegyzése is, mely szerint a keleti blokk országaiból érkezett püspökök magatartásán érezhető, hogy hazájukba való visszatérésüket nem akarják kockáztatni. *Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1962. október 22-én, Zl. 35-Pol/62. „Teilnahme katholischer Würdenträger aus den östlichen Satellitenstaaten am Konzil”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol. Vatikan 1962*

Követségén mintegy négy órát töltöttek együtt¹⁸, Mindszenty teljes hangerőre vette a rádiót a beszélgetés alatt – érthető okokból. Finoman már ekkor puhatolózott König Mindszenty-nél, hogy nem döntene-e mégis úgy, hogy önként feladja „száműzetését” és elhagyja a hazáját, megkönnyítve ezzel saját egyháza helyzetét is. Mindszenty azonban erről hallani sem akart, hangsúlyozta, hogy nem kér kegyelmet, ha egyszer elhagyja Magyarországot, csak primásként teszi.¹⁹ A magyar bíboros ugyanis nem felejtette el, milyen sorsra jutott az ukrán érsek, Jossyf Slipyi, aki elhagyta hazáját, Rómába ment, s ezzel hallgatásra ítéltetett.

A budapesti találkozóról a sajtó is beszámolt: „König, bécsi bíboros-érsek ma Budapestre utazott, ahol rögtön az Amerikai Követségre ment, hogy többórás beszélgetést folytasson az ott száműzetésben élő Mindszenty bíborossal. A bécsi érsek azzal a céllal érkezett Budapestre, hogy ismertesse a primással a Vatikánnak az egyház és állam közötti viszony javítására vonatkozó szándékait, és ebben kikérje Mindszenty véleményét. ... Nagyon fontos ugyanakkor, hogy a hercegprimásra nem szabad nyomást gyakorolni, hanem – tekintettel arra, hogy Mindszenty helyzete ma az első és legfontosabb akadálya a kapcsolatok normalizálódásának – valamennyi közeledési kísérletet a bíboros szerepének tisztázásával kell kezdeni.”²⁰

18 König budapesti missziójáról Ausztria szentszéki nagykövete a következőket jelentette: „Az illetékes vatikáni körök König bíboros budapesti látogatásáról nem adtak közre semmilyen nyilatkozatot. ... Értesüléseim szerint a Szentszéki Államtitkárságra ugyan érkezett néhány jelentés a Bécsi Nunciatúráról, de úgy tűnik, XXIII. János pápa König bíboros személyes beszámolójára vár.” *Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol., A Szentszéki osztrák nagykövet, Johannes Coreth jelentése dr. Bruno Kreiskynek 1963. április 24-én, Zl. 17-Pol/63. „Die Mission Kardinal Königs in Budapest”*

19 Vö.: „A római sajtó egy része Cicognani bíboros-államtitkár Egyesült-Államokbeli látogatásával összefüggésben azon feltételezésének adott hangot, hogy nevezett Kennedy elnökkel, illetve Rusk államtitkárrel folytatott tárgyalásai során szóba került Mindszenty bíboros esetleges szabadon bocsátása is az Amerikai Követségen való asyiliumából. Arról is hallani lehet továbbá, hogy magyar részről mind a Vatikánhoz, mind az Egyesült Államokhoz érkeztek jelzések arra vonatkozóan, hogy a magyar kormány a bíboros száműzetésének befejezésével, illetve azt követő kiutazásával szemben nem támasztana nehézségeket. Ma Msgr. Dell'Acqua közbenjárására a Pápai Államtitkárságon utána jártam, hogy ezek a hírek megfelelnek-e a valóságnak. Msgr. Dell'Acqua arról tájékoztatott, hogy a sajtóban megjelenő hírek csupán spekulációk. A magyar kormány, úgy tűnik, valóban mérlegeli a kérdést; a bíboros-államtitkár ugyanakkor Amerikában nem említette ezt a témát, mivel a Vatikán megítélése szerint kizárólag Mindszenty bíborosra kell hagyni a döntést, hogy elhagyja-e Magyarországot vagy nem. Következésképpen sem a Kúriának, sem az Egyesült Államoknak nem szabad befolyásolni a magyar primást döntésében.” *Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1961; a vatikáni osztrák nagykövet, Johannes Coreth jelentése dr. Bruno Kreiskynek 1961. december 7-én, Zl. 59-Pol/61. „Freilassung Kardinal Mindszenty's?”*

20 In: *Neue Zürcher Zeitung*, 18. April 1963.: *Die Mission Kardinal Königs bei Mindszenty*. HU OSA 300-40-5, Box 125, illetve: „Mint ahogy König bíboros ehhez megjegyezte: ...ő nem hiszi, hogy a Mindszenty

Néhány nappal König bíboros budapesti útját követően – 1963. április 22-én – a budapesti Osztrák Követség a következő jelentést küldte Bécsbe, melyben az aktuális helyzet is elemzésre került a Mindszenty kontra magyar kormány kérdésben: „Dr. Franz König, bécsi bíboros útját, melyre valószínűleg a Szentatya megbízásából, de legalábbis jóváhagyásával került sor, az egész világon nagy érdeklődés kíséri. Ennek az érdeklődésnek persze az egyes érintettek, illetve megfigyelők részéről más-más oka van. Ebben a jelentésemben ugyanakkor a fontosabbak közül csak néhányat említek. Mindenekelőtt a részvétet, amellyel a Magyar Katolikus Egyház primásának, akit az évszázad kirakatpere következtében évekre bebörtönöztek, míg az 1956-os forradalmárok ki nem szabadították, hogy azután néhány nappal később arra kényszerüljön, hogy az Amerikai Követségen kérjen menedéket, meghurcoltatásai miatt adóznak. A diktatúrával szembeni ellenállása és a vele szembeni jogtalanságok, illetve szenvedései miatt Mindszenty sokak – és nemcsak a katolikusok – szemében a vasfüggöny mögötti szenvedő, küzdő egyház megtestesítőjévé és a magyarországi népi demokratikus rendszer visszaélései áldozatának szimbólumává vált. Ez utóbbi kérdés különös mértékben foglalkoztatja a világ közvéleményét, hogy tudniillik a jelenleg inkább «elnéző», «kegyes» magyar kormány ígéretei, hogy a nemzeti egység megvalósítása érdekében senkit nem üldöznek politikai meggyőződése miatt, és mindenkinek, aki lojálisnak vallja magát a népi demokratikus állammal szemben, hasonló jogokat biztosít, valóban komolyak-e. Természetesen mindazok számára, akik e kérdést felteszik, megkönnyítené a pozitív választ, ha a magyar kormány is komoly lépéseket tenne a Mindszenty-ügy igazságos és nagyvonalú megoldása érdekében. A szkeptikusok számára ezért a Mindszenty-ügy további alakulása úgymond annak próbája is, hogy a magyar népi demokratikus rendszer valóban szavahihető-e, ami persze hitelét is meghatározza a nemzetközi politikában. Mindezek ismeretében azt lehetett volna feltételezni, hogy mindennek a jelentőségét a magyar kormány is érzékeli, és a kérdést ennek megfelelően kezeli. Meglepő módon azonban itt még az április 4-ei általános amnesztia lehetőségét is elszalasztották, pedig ez remek alkalom lett volna, hogy végre kegyelmet adjanak a kegyetlen, ún. személyi kultusz leghíresebb áldozatának.

kérdésben «gyors megoldásban» lehet reménykedni. Mindenesetre a magyar primás még Budapesten tartózkodik. Az egész most már a Vatikán és a magyar kormány ügye.” In: *Süddeutsche Zeitung*, 18. Mai 1963: *Fall Mindszenty ungelöst*. HU OSA 300-40-5, Box 125; vö. ezzel: „Vatikáni körök pénteken «szinte biztosra» vették, hogy Mindszenty elhagyja Magyarországot. Ugyanakkor a Szentsték nem adott ki hivatalos állásfoglalást a König és Mindszenty bíboros közötti találkozóra vonatkozóan. A Vatikánban hangsúlyozták, hogy mind Magyarország, mind a Szentsték üdvözlé, ha Mindszenty elhagyná Magyarországot. Vatikáni körök ugyanakkor nyomatékosan felhívták a figyelmet arra, hogy nem várható «azonnali eredmény» a kérdésben. Akár hetekig, sőt hónapokig is eltarthat, mire Mindszenty elhagyja Magyarországot.” In: *Süddeutsche Zeitung*, 20. April 1963: *Schweigen um Kardinal Königs Reise – Neuer Besuch in Ungarn erwartet/Keine Mitteilungen über das Gespräch mit Mindszenty*. HU OSA 300-40-5, Box 125

Ha kormányképviselőkkel erről a teljesen felfoghatatlan jogi tévedésről beszélnek, válaszként azt lehet hallani, hogy Mindszentyt, mint a nép ellenségét joggal ítélték el, és ezt a büntetését esetleg egyéni kegyelemmel, amelyért neki kellene folyamodni, lehetne elengedni. Mindezek ellenére mindenki számára, aki a sorok között olvasni tud, világos, hogy a magyar kormány különösen érdekelt a Mindszenty-ügy megoldásában, és pedig mind bel- mind külpolitikai okokból. A probléma ebből adódóan úgy fogalmazódik meg számára, hogy mérlegelje, mennyit nyer a Mindszenty-ügy megoldásával, illetve mennyit hajlandó erre esetleg áldozni. ... Ugyanakkor a Mindszenty-ügy kapcsán is világossá válik, hogy mennyire komolyak a magyar kommunista rezsim szándékai, hogy a két világnézet közötti áthidalhatatlan ideológiai ellentéteket a jövőben ne brutális erőszakkal, hanem toleranciával, «szellemi hadviseléssel» próbálja áthidalni, de leginkábbis megadja az egyháznak azt a szabadságot, mely küldetéséhez szükségeltetik. Feltehetően Mindszenty bíboros követelései között is hasonló célkitűzések szerepelnek. Jelen pillanatban ezt csak sejteni lehet, mivel az érintettek a legszigorúbb diszkrécióval kezelik a kérdést. Várható azonban, hogy hamarosan kiderül, hogy a Mindszenty-dráma folytatódik-e, vagy a vasfüggönyön túli országok és egyházaik számára mégis van remény nagyobb szabadságra és toleranciára.²¹

A bécsi bíboros első budapesti útja fordulóponthoz jelentett a Vatikán addigi magyarországi politikájában, a Szentszék ily módon első alkalommal „közvetlen kapcsolatot” keresett a magyar prímáshoz.²²

II. A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG ÉS A SZENTSZÉK KÖZÖTTI ÚN. RÉSZLEGES MEGÁLLAPODÁS

1963 és 1971 között König bíboros évente legalább egyszer utazott Budapestre – kivéve 1964-et, amiben szerepe lehetett a Vatikán és a Magyar Népköztársaság között ez év szeptember 15-én megkötött ún. részleges megállapodásnak²³. „Részlegessége”

21 Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol., Österreichische Gesandtschaft, Budapest, dr. Simon Koller jelentése dr. Bruno Kreiskynek 1963. április 22-én, Zl. 16-Pol/63.: „Weltweites Interesse für Kardinal Mindszenty und die Lösung seines Problems”.

22 „A magyar kormány, úgy tűnik, azon a véleményen van, hogy az első lépést a tárgyalások megkezdéséhez a Vatikánnak kell megtenni, melynek során Róma jelét adja hajlandóságának, hogy megegyezik a kommunista hatalommal. König bíboros látogatása ebben az összefüggésben a terület előzetes feltérképezéseként értelmezendő.” In: *Neue Zürcher Zeitung: Die Mission Kardinal Königs bei Mindszenty*, 18. April 1963.

23 A megállapodásról ld. Johannes Coreth következő jelentéseit: Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. szeptember 11-én, Zl. 29-Pol/64. „Der Stand der Gespräche zwischen dem Heiligen Stuhl und Ungarn”; Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. november 14-én, Zl. 36-Pol/64. „Das Abkommen des Heiligen Stuhles mit Ungarn; Exposé des ungarischen Exil-Klerus”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1964, illetve Szabó Csaba: Magyarország és a Vatikán. Egyházpolitika a hatvanas években. In:

ellenére fordulópontot jelentett a megegyezés, Moszkva ugyanis 1945 után először járult hozzá, hogy egy érdekszférájába tartozó állam kormánya a Vatikánnal közvetlenül megállapodást kössön, s a Vatikán is először fogadott el tárgyalópartnerül kommunista kormányt.²⁴

A másfél évig elhúzódó tárgyalások eredményeként a Szentszék és a Magyar Népköztársaság megbízottai lényegében egy okmányt (atto) és egy ahhoz kapcsolódó jegyzőkönyvet (protocollo) írtak alá, ez utóbbi a tárgyalások során szóba került összes kérdést tartalmazta, azokat is, amelyekben nem jutottak megegyezésre.

A magyar főpapok kinevezése ezután a magyar kormány és a Szentszék közvetlen megbeszélése alapján történt, ez volt az „agreement” talán legfontosabb pontja.

A korábbi tárgyalások eredményeként, a jegyzékben meghatározott módon 1964. szeptember 15-én Hamvas Endre szegedi püspököt kinevezték kalocsai érsekké²⁵, és vele együtt kinevezték öt címzetes püspököt, közülük négyet apostoli kormányzóvá.

Mint ahogy a Vatikán képviselője, Agostino Casaroli bíboros hangsúlyozta: az aláírt dokumentum nem nevezhető modus vivendinek, sem egy klasszikus értelemben vett szerződésnek, sokkal inkább egy megállapodásnak, melyet a nemzetközi terminológiában az „agreement” kifejezéssel illettek²⁶, s mely jöllehet jó néhány ún. gyakorlati kérdés megoldását eredményezte, anélkül azonban, hogy a vonatkozó jogi problémákat is orvosolta volna.

A megegyezés valóban nem oldott meg olyan sürgető kérdéseket, mint Mindszenty József helyzete, a szerzetesrendek visszaállításának lehetősége, a hitoktatás szabadsága vagy a békepapok ténykedése.²⁷

„Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok. Szerkesztette: Rainer M. János, 1956-os Intézet, Budapest, 2004, 63-99.

24 Vö.: Balogh Margit: „Szabadság” – állami ellenőrzéssel. Egyházpolitika, 1957-77. *História*, 1996/9-10. 42-44.

25 Dr. Simon Koller 1963 márciusában Hamvasról is tájékoztatta Bécset jelentésében, melyben kiemelte, hogy Hamvas nyíltan szemben áll Mindszenty nézeteivel, és azon fáradozik, hogy a Mindszenty-kérdés mielőbb megoldódjon és ezáltal lehetővé váljon az állam és egyház közötti kapcsolat javulása. *Dr. Simon Koller dr. Bruno Kreiskynek 1963. március 22-én, Zl. 11-Pol/63.* „Die katholische Kirche im volksdemokratischen Staat; Bemühungen um ein besseres Verhältnis in Ungarn”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Ungarn 1963

26 Agostino Casaroli az aláírt dokumentumot előszeretettel minősítette „intesa practicanak”, azaz gyakorlati megegyezésnek.

27 1965. június 14. és 21. között Rómában tanácskozott Prantner József és Miklós Imre, valamint Agostino Casaroli és Luigi Bongianino. Értékeltek a részleges megállapodás óta eltelt időt, kölcsönös szemrehányásokkal illették egymást a megállapodással ellentétes viselkedésért. Casaroli javasolta, hogy a vitás kérdések tárgyalására a Szentszék és a magyar kormány között ezentúl rendszeres, félhivatalos kapcsolatokat alakítsanak ki. Hat év alatt, 1965 júniusától 1971 szeptemberéig, amikor Mindszenty József bíboros, esztergomi érsek elhagyta Magyarországot, tizenkét alkalommal tárgyaltak Rómában vagy Budapesten a Vatikán és a Magyar Népköztársaság megbízottai. A szentszéki osztrák nagykövet is több

A szentszéki osztrák nagykövet, Johannes Coreth a megállapodás jelentőségét a következőkben látta: „Magyarország példája változásokat eredményezhet a többi szatellitállam egyházának státuszában is. A kommunista országokkal szembeni «Roncalli vonal»²⁸, amelyet VI. Pál pápa, ha kevésbé «viharosán» is, de annál nagyobb szakértelemmel folytat, ezzel első komoly igazolásra talált.”²⁹

Agostino Casaroli az Osservatore Romano 1964. szeptember 19-i számában következőképpen kommentálta az aláírt megállapodást: „...A megegyezés valójában egy hosszú, átgondolt, közös megállapodáson nyugvó munkának az eredménye. A Szentszék a létrejött egyezményben elsősorban egy újabb fejlődés alapját szeretné látni, mintsem egy egyszerű végcélt. De ugyanakkor távol áll attól, hogy ne lássa, vagy ne értékelje megfelelően azokat a konkrét eredményeket, amelyekhez eljutottunk. A Magyar Népköztársaság kormánya és a Szentszék között a mai napon vállalt kötelezettségek betűszerinti és eszmeileg hűséges teljesítésétől függ majd annak tényleges lehetősége, hogy a megkezdett munka a jövőben eredményesen folytatódjék...”³⁰

jelentésében utalt a két fél közötti kölcsönös elégedetlenségre az 1964-es megállapodásra vonatkozóan, Johannes Coreth többek között kiemelte, hogy a magyarországi események igazolják a Rómában, illetve Nyugat-Európában élő magyar papi emigráció azon kételyét, mely szerint a Vatikán túlzott illúziókat táplált a megállapodással kapcsolatban. *Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1965. július 21-én, Zl. 17-Pol/65. „Die Verurteilung ungarischer Geistlicher”*; ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1965. illetve *Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1966. január 18-án, Zl. 2-Pol/66. „Grundbericht betreffend den Heiligen Stuhl”*. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1966. Coreth 1965. május 31-én Bécsbe küldött jelentésében utalt Mindszenty helyzetére is, s arra, az ekkor általános véleményre, hogy a hercegprímás a közeljövőben biztosan nem hagyja el a budapesti Amerikai Követséget. Kiemelte továbbá, hogy a Vatikán nem akar nyomást gyakorolni Mindszentyre. Az 1964-es megállapodással kapcsolatban megjegyezte, hogy a Szentszék tudatában van annak, hogy nem minden esetben sikerült a legmegfelelőbb jelölteket kinevezni az egyházmegyék élére. *Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1965. május 31-én, Zl. 13-Pol/65. „Der Vatikan und die Ostblockstaaten”*. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1965

28 Angelo Giuseppe Roncalli XXIII. János pápa polgári neve. A megegyezés a személyéhez köthető „új kurzusra” utal.

29 Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. szeptember 16-án, Zl. 31-Pol/64. „Das Abkommen zwischen dem Heiligen Stuhl und Ungarn”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1964

Vö. ezzel a magyar külügyminiszter, Péter János a Die Presse 1964. október 28-i vezércikkében tett jelentéseit: „Habár az aláírt megállapodás csupán egyházi kérdésekről rendelkezik, mégis látni kell annak politikai aspektusait is. Különös jelentőségét adja ugyanis a tény, hogy ez az első megegyezés a Vatikán és egy szocialista állam között, és feltételezhető, hogy a magyar példa követőkre talál a keleti blokk többi országában is.” Bécs, 1964. november 3. Zl. 80.055-6(POL)64, titkos, „Offizieller Besuch des Herrn Bundesministers für Auswärtige Angelegenheiten in Ungarn”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

30 Österreichische Botschaft beim Heiligen Stuhl, Zl. 1315-A/64, Osservatore Romano 19. 9. 1964, Nach der Unterzeichnung des Dokumentes in Budapest. Eine Erklärung Msgr. Casarolis. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1964

III. AGOSTINO CASAROLI ÉS A VATIKÁN KELETI POLITIKÁJA

Az 1964-es részleges megállapodás a vatikáni békestratégia részeként és a XXIII. János pápa által meghirdetett új kurzus jeleként értékelendő. A Szentszék azon törekvéseiben, hogy kapcsolatait a kommunista államokkal elfogadható keretek között normalizálja, a bécsi bíboros-érsek, Franz König, mint a Vatikán közvetítője, központi szerepet kapott. A szatellitállamokba tett útjai tehát idővel hivatalossá váltak – így König folyamatosan tájékoztatta a Szentszékét a Mindszenty-ügy aktualitásairól is.

A bécsi bíboros Mindszenty-nél tett látogatásaival „stílust teremtett”, mely állandó maradt Kelet-Közép-Európa valamennyi kommunista országában tett útjai során: a bécsi bíboros saját kezdeményezésére, külön megbízás nélkül utazott³¹, hivatalosan tehát nem a Vatikán nevében tárgyalt, de nyilvánvalóan annak jóváhagyásával.³²

Mint ahogy a Kurier ezt kommentálta: „...König bíboros XXIII. János pontifikátusa alatt tárgyalt Mindszentyvel és a pápa több alkalommal bízta meg – esetenként kényes – kelet-európai missziókkal.”³³

31 König egy interjúban erről a következőket mondta: „Kelet-európai útjaimat én nem olyan szenzációként élem meg, mint ahogyan azt a sajtó kommentálja. Bécs érsekeként mindig feladatomnak éreztem, hogy a szomszédos országok püspökeivel – függetlenül attól, mely határok választanak el bennünket – kapcsolatot tartsak. De minden alkalommal hangsúlyoztam, hogy semmilyen speciális megbízást nem teljesítek, és nem feladatom, hogy tárgyalásokat folytassak”. HU OSA 300-40-5, Box 125: Vienna, 7. 10. 1966. RFE Special: König Interview in Analyse, x/13/9 – e/w

32 „Mindezt bizonyítja, hogy König bíboros budapesti útjáról részletesen beszámolt az ausztriai pápai nunciusnak, Opilio Rossinak. ... Úgy tűnik, a Vatikán egyre gyakrabban bízta meg König bíborost diplomáciai missziók teljesítésével a keleti blokk országaiban. Bécsben most is hallani lehet két tervezett útról Lengyelországba és Csehszlovákiába.” In: *Süddeutsche Zeitung*, 20. April 1963: *Schweigen um Kardinal Königs Reise*, HU OSA 300-40-5, Box 125; vö. ezzel a *Die Presse* 1963. március 11-én megjelent cikkét: „König bíboros szombat reggel – még elutazása előtt – közölte: a Szentatyát tájékoztatta magyarországi útjáról, de senki nem kérte tőle, hogy Mindszentyvel tárgyaljon. ... Mint ahogy a Corriere della Sera is hangsúlyozta, König bíboros missziójának célja e visszafogott nyilatkozat ellenére is egyértelmű.” In: *Die Presse*, 11. März 1963: *Mindszenty nicht mehr in Budapest? Der Primas von Ungarn soll die US-Gesandtschaft verlassen haben*; *Tel.-Bericht des Korrespondenten Hans Bauer*; *Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol.*, 1963; *Zahl: 23891-6/63*. „Kardinal Mindszenty; angebliches Verlassen der US-Gesandtschaft in Budapest”.

33 In: *Kurier*, 4. 7. 1963. Vatikánstadt/Belgrad: Paul VI. packt den Fall Mindszenty an. (Wiens Kardinal und ungarischer Bischof empfangen), vö. ezzel: „...The Archbishop became active as a key figure in contacts between the Vatican and the churches and regimes in Eastern Europe...”. Vienna. 8. 7. 1963: König has no plans for H. Trip now. RFE Special by Telex, HU OSA 300-40-5, Box 125.

König kelet-európai missziói VI. Pál pontifikátusa alatt is folytatódtak. A Szentaty a bécsi érseket Johannes Corethtel folytatott beszélgetései során is méltatta, például 1966 májusában, mikor utalt König legutóbbi budapesti útjára, mely azonban ismét nem hozott számottevő eredményt. Az osztrák nagykövet ezen jelentésében is említésre kerül König kiváló kapcsolata a Római Kúriával. *Johannes Coreth dr. Lujo Toncic-Sorinj külügyminiszternek 1966. május 3-án, Zl. 13-Pol/66*. „Abschiedsaudienz beim Heiligen Vater; österreichisch-vatikanische Beziehungen”. ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

Vitathatatlan tehát szerepe abban, hogy felkeltette a Szentszék érdeklődését a térség iránt. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy König látogatásait egyre gyakrabban követték magas rangú vatikáni diplomaták látogatásai is. Agostino Casaroli bíboros³⁴, 1979-től szentszéki államtitkár, többek között Magyarországra is több alkalommal ellátogatott, és meghatározó szerepe volt a Vatikán hivatalos keleti politikájának kidolgozásában.

Feltűnő, hogy első alkalommal rögtön Königet követően érkezett Magyarországra, 1963. május 7-én tárgyalt Budapesten illetékes állami vezetőkkel.³⁵ Gustav Ortner május 24-i jelentésében említést tett azokról az állam és egyház viszonyát terhelő nehézségekről is, melyek a Magyar Népköztársaság és a Vatikán közötti 1964-es tárgyalások során is központi szerepet kaptak: „Habár a Vatikánban Msgr. Agostino Casaroli, bíboros-államtitkár magyarországi látogatásával kapcsolatban teljes titoktartás tapasztalható, mégis jól informált körök kijelentésére alapozva szinte biztosra vehető, hogy a Szentszék fáradozásai, hogy Mindszenty bíboros Rómába rendelésével Magyarországgal létrejöhet a «modus vivendi», zsákutcába kerültek. Mint ahogy erről a közelmúltban a szentszéki osztrák nagykövet, Johannes Coreth is beszámolt, úgy tűnik, hogy a magyar prímás esetleg hajlandó lenne, meghatározott feltételek mellett Magyarország elhagyására. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy Msgr. Casaroli feltételeivel, hogy a Vatikán garanciát kér arra, hogy a megüresedett püspöki posztokat a számára elfogadható jelöltekkel töltsék be, illetve biztosítsák a «mérsékelt» rendek zavartalan működését, a magyar kormány nál a legnagyobb ellenállásba ütközik. Ebben az összefüggésben figyelemreméltó, hogy a magyar kormány a néhány hete szabadon bocsátott öt püspöktől (Badalik, veszprémi püspök, Pétery, váci püspök, Endrey püspök, Kalocsa Apostoli adminisztrátora, valamint Szabó esztergomi segédpüspök) megtagadta a hozzájárulást, hogy visszatérjenek egyházmegyéjükbe; nevezett egyházi méltóságok megbízható hírek szerint még mindig rendőri felügyelet alatt állnak. Ezek a tények is hozzájárulnak ahhoz, hogy a röviddel ezelőtt még egyházi körökben is érzékelhető optimizmus a Mindszenty problémával kapcsolatban most jelentős mértékben csökkent.”³⁶

34 Agostino Casaroli bíborosról és a keleti politikáról ld.: Agostino Casaroli: *A türelem vértanúsága. A Szentszék és a kommunista államok (1963-1989)*, Achille Silvestrini bevezetőjével, Carlo Felice Casula és Giovanni Maria Vian gondozásában, Budapest, 2001.

Vatikáni körökben Casarolit „trouble-shooter”-ként is emlegették. *Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek, 1966. január 24-én, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol., Pol. Berichte P-R. 1966. Zl. 4-Pol/66. „Vatikanische Reaktionen auf das Ausreiseverbot für den polnischen Primas”.*

35 Mint König bíboros hangsúlyozta: „tudatosan külön utaztunk, tudatosan nem kooperálva, hogy a legkisebb gyanú se merülhessen fel.” *In: Die Furche (Spezial), Nr. 23/5. Juni 2003.*

36 Österreichisches Staatsarchiv, Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol., Pol. Berichte Rom-Vatikan 1963; Gustav Ortner jelentése dr. Bruno Kreiskynek 1963. május 24-én, Zl. 19-Pol/63. „Zum Fall Mindszenty”; vö. ezzel: „...Néhány nappal ezelőtt a római sajtó tele volt jelentésekkel egy bizonyos titokzatos ismeretlenről papi reverendában, aki az osztrák légitársaság egy gépével

Casaroli következő, 1964. áprilisi budapesti útja sem járt eredménnyel – szeptemberben írták alá a Magyar Népköztársaság és a Vatikán közötti részleges megállapodást –, mivel Mindszenty kitarzott azon álláspontja mellett, hogy az Amerikai Követségen való tartózkodása csak akkor nyer értelmet, ha a magyar kormány további engedményeket tesz a katolikus egyház irányában. Mint ahogy azonban Mindszenty is megállapította, „ilyen gesztusokról Budapest pillanatnyilag hallani sem akar.”

Johannes Coreth 1964. áprilisi jelentésében ugyanakkor a probléma megoldását összefüggésbe hozta az amerikai belpolitikával is, miközben felhívta a figyelmet arra, hogy az Egyesült Államok arra törekszik, hogy az elnökválasztás előtt rendezze a kérdést. És miután a Vatikán ennek a kívánságnak lehetőségei szerint igyekszik eleget tenni, Msgr. Casarolit ismét Budapestre küldte – jöllehet különösebb remények nélkül –, hogy az Egyesült Államok felé ezzel is demonstrálja együttműködési szándékát, ismételten emlékeztetve azonban az amerikaiakat, hogy „*a Mindszenty-probléma rendkívül összetett, melyre nagyon nehéz lesz megoldást találni*”.³⁷

A hercegprímásnak nagy csalódást okozott, hogy a Szentszék magas szintű hivatalos tárgyalásokba kíván bocsátkozni a Magyar Népköztársaság képviselőivel, anélkül, hogy a magyar egyház valós helyzetéről kellőképpen tájékozott lenne³⁸.

1971 tavaszán egy tanulmánnyal – „Az Apostoli Szentszék és a magyar kommunista rendszer kapcsolatairól” – tett egy kísérletet arra, hogy megértesse a Szentszékkel a magyarországi helyzetet. Mindszenty úgy vélte, hogy a Casaroli-féle keleti politika elhibázott volt. Agostino Casaroli bíboros egyébiránt 1997. november 21-én, VI. Pál pápa születésének 100. évfordulója alkalmából a Vatikánban tartott megemlékezésében felidézte a keleti politika hátterét – a *L'Osservatore Romano* 1997. november 24-25-i számában (N. 271. 6-8. old.) közölte a beszédet.

A Vatikán keleti politikájának szálai visszanyúlnak XII. Pius pápa és államtitkára, Giovanni Battista Montini – a későbbi VI. Pál – ellenlábasságáig. Montini még állam-

landolt Fiumicinóban és akit rendőri kordon védett a várakozó újságíróktól. Többen – elhamarkodottan – azt feltételezték, hogy a szabadon bocsátott magyar prímás érkezett Olaszországba. Valójában azonban a Kúria hivatalnokát, a Külügyi Államtitkárság helyettes-államtitkárát, Casaroli bíborost láthatták. Ő is tárgyalt Mindszentyvel.” In: *Rheinischer Merkur, Pfingsten, 1963, Nr. 22, S. 4.: Der Fall Mindszenty – Die Ost-Kontakte des Vatikans und die Kirche des Schweigens, von Otto B. Roegele. HU OSA 300-40-5, Box 125.*

37 Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. április 8-án, Zl. 14-Pol/64: „Der Fall Mindszenty; neuerliche Reise Msgr. Casarolis nach Budapest”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

38 Magyarország és a Szentszék kapcsolatáról ld. pl.: Lapo Lombardi: *Magyarország és a Szentszék a hidegháború hajnalán*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok, 1998, 1-2. sz., 69-83.; Szabó Csaba: *Magyarország és a Vatikán. Egyházpolitika a hatvanas években*. In: „Hatvanas évek” Magyarországon. Tanulmányok. Szerkesztette Rainer M. János, 1956-os Intézet, Budapest, 2004, 63-99.; Zombori István (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve*. Budapest, 1996, METEM, ebben Gergely Jenő tanulmánya: *A 20. században (1918-1995)*, 255-292.

titkársága idején állítólag Pacelli (XII. Pius polgári neve) háta mögött kereste Moszkvával, Sztálinnal a kapcsolatot. Montini ismert volt baloldali, francia rokonszenvéről – gyerekkora óta francia nevelést, életszemléletet kapott –, Casarolihoz szoros barátság fűzte, aki vatikáni „külügyminisztersége” alatt teljhatalommal irányította a Szentszék külpolitikáját. Ezt az irányítást Casaroli nyugdíjba vonulásáig, éppen II. János Pál uralkodása elejéig nem adta ki a kezéből. Casaroli a kommunizmussal való együttműködési politikájának legnagyobb sikere éppen Magyarország volt. Miután ugyanis Wyszynski kardinális megtiltotta Casarolinak, hogy látogatást tegyen Varsóban az érseki palotában (fentebb utaltunk Wyszynski és a Szentszék amúgy sem túl ideális kapcsolatára), a vatikáni diplomata ettől kezdve Krakó felé fordult, és lassan főszerepet juttatott Karol Wojtyła püspöknek, a későbbi II. János Pál pápának. *Fontos itt megjegyeznünk az általunk vizsgált kapcsolatrendszer miatt, hogy König bíborosnak oroszlánrésze volt abban, hogy 1978-ban Wojtylát választották pápává – és persze az sem mellékes, hogy ugyanebben az évben König jelölt is volt a pápaságra. (1978-ban két pápaválasztás volt, miután I. János Pál augusztusi megválasztását követően hamarosan meghalt).* A „Mindszenty-kérdés” kutatásakor talán figyelemreméltó mozzanat, hogy Karol Wojtyła püspök rendszeresen látogatott Krakóból Rómába – Bécsen keresztül –, de egyetlen alkalommal sem kereste fel a Pázmáneumban a magyar hercegprímást... *Mi volt ennek az oka?*³⁹

IV. MAGYARORSZÁG, A VATIKÁN ÉS AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK KOMPROMISSZUMÁNAK ÁLDOZATA?

A „Mindszenty-kérdés” kutatása során elsősorban az 1956-1975 közötti periódusra figyelünk – Mindszenty 1971-ben hagyja el Magyarországot⁴⁰, és rövid római tartózkodás után Bécsben él 1975-ig.

Kardinális kérdésként vetődik fel és kutatásainkban is központi szerepet kap, hogy miért maradt a hercegprímás oly sokáig 1956 után az amerikai követségen. Itteni jelenléte ugyanis idővel egyre kényelmetlenebb volt az amerikai kormánynak. Tulajdonképpen három hatalomnak is állandó problémát jelentett a „Mindszenty-kérdés” megoldása: a

39 A kérdést felveti Msgr. Mészáros Tibor is, aki Mindszenty bécsi tartózkodása idején (1971-1975) a primás titkára volt. Vö.: Mészáros Tibor: *Akit övéi be nem fogadtak. Mindszenty bíboros titkárának visszaemlékezései.* Sajtó alá rendezte Hetényi Varga Károly. Pécs, 1997., illetve uő.: *A száműzött bíboros szolgálatában. Mindszenty József titkárának napi jegyzetei (1972-1975).* Sajtó alá rendezte Hetényi Varga Károly. Abaliget, 2000.

40 Szatucsek Zoltán: *Makacs öregúr vagy nemzetmentő vátesz? Diplomáciai egyeztetések Mindszenty József sorsáról 1970-1971-ben.* In: Majthényi György – Ring Orsolya (szerk.): *Közel-múlt. Húsz történet a 20. századból.* Budapest, 2002, MOL, 20-34.

magyar⁴¹ és az amerikai államnak⁴², valamint a Vatikánnak⁴³. Az 1956-ot követő hidegháborús időben e három tényező erőterében történtek formális és informális egyeztetések, alkudozások, mérlegelések a bíboros sorsát illetően.⁴⁴

Az Amerikai Egyesült Államok – legalábbis elvben – a magyarság és a bíboros szabadságáért szállt síkra, jóllehet Mindszenty befogadásánál többet nemigen tett. Legfőbb céljuk nyilvánvalóan a világháború elkerülése volt, s ennek érdekében nem akarták megbolygatni a második világháború utáni status quot. A Vatikán távlati célja a magyar egyház és Magyarország szabadságának kieszközlése volt, s ezért – mint fentebb említettük – a hatvanas évek elejétől a magyar állammal való kapcsolatfelvételre, a tárgyalások megkezdésére törekedett. Ennek mintegy előzményeként értékelendő, amikor 1958 októberében az USA budapesti követsége jegyzékben fordult a Magyar Népköztársaság külügyminisztériumához Mindszenty Józsefnek az országból való kiengedése érdekében. Az amerikai politikára egyre inkább ráhangolódozó Vatikán ugyancsak kifejezte kívánságát: Mindszenty hagyja el hazáját. Fontos mozzanata a tárgyalásoknak 1967 októbere, amikor helyreállt az USA és a Magyar Népköztársaság teljes jogú diplomáciai kapcsolata nagykövetségi szinten. Ezt a Kádár-rezsim valóságos zsarolással érte el: kiengedik Mindszentyt a követségről, de csak akkor, ha az USA külügyminisztériuma helyreállítja a budapesti követség teljes jogú státuszát, ha ismét nagykövet teljesít szolgálatot Budapesten.

A magyar kérdés, beleértve a magyar-amerikai kapcsolatokat és a Mindszenty ügyet is, folyamatosan napirenden volt az ENSZ-ben is. Az Egyesült Nemzetek főtitkára, U-Thant, 1963. júliusi budapesti látogatása során Kádár Jánossal a hercegprímásról, illetve a probléma esetleges megoldásáról is tárgyalt.⁴⁵

41 Kádár János egy 1971-es, az UPI-nak adott interjújában elmondta, hogy az a tény, hogy Mindszenty bíboros a budapesti amerikai nagykövetségen tartózkodik, tulajdonképpen mind a magyar kormánynak, mind a Szentszéknak és az Egyesült Államoknak igen kellemetlen. Hangsúlyozta, hogy Magyarország kész minden, a kérdés megoldására irányuló kezdeményezést mérlegelni, mivel azonban ezt a helyzetet nem a magyar kormány idézte elő, az első lépéseket sem neki kell megtenni. HU OSA 300-40-5, Box 125, R-17-3-71/923.

42 Vö. a következő jelentéssel: „...A Pápai Államtitkárságon az a benyomás alakult ki, hogy az Egyesült Államok törekedne a Mindszenty-ügy mielőbbi megoldására, mely után szabaddá válna az út a magyar-amerikai kapcsolatok rendezésére is. Ennek akadályát ugyanakkor Mindszenty bíboros személyében kell keresni, aki igen keményen és elszántan tiltakozik az ellen, hogy elhagyja asíliumát”. Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1964. február 7-én, Zl. 9-Pol/64: „Neue Gerüchte um Kardinal Mindszenty”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

43 Gyarmati György: A Mindszenty-ügy „diplomáciai” rendezésének kudarca. *Történelmi Szemle*, 2000, 1-2. sz.

44 Kutatásainknak ennek mélyebb feltárása, elemzése is célja.

45 U-Thant a Reuternek adott interjújában erről a következőket nyilatkozta: „I don't think it would be in the

E megoldásra azonban még éveket kellett várni.⁴⁶ A bécsi bíboros-érsek 1971-ig több alkalommal tárgyalt Budapesten Mindszentyvel⁴⁷, a sajtó König útjait idővel rutinlátogatásként kommentálta⁴⁸, miközben szívesen spekuláltak arról, vajon végre véget ér-e a primás kálváriája.

1971. szeptember 28-án sikerült végül elérni, hogy Mindszenty elhagyja az Amerikai Nagykövetséget, és Rómába utazzon. Ebben az évben mind az amerikaiak, mind a magyar kormány sürgette, hogy VI. Pál pápa döntsön végre a kérdésben.⁴⁹

Az évek során újabb problémák is felmerültek, például a hercegprimás esetenként aggasztó egészségi állapota. Az Amerikai Nagykövetségen bekövetkező esetleges halála ugyanis bonyodalmakat okozhatott volna, többek között, hogy hol temessék el.

Június 24-én egy vatikáni delegáció – Msgr. Giovanni Cheli és Msgr. Zágón József – utazott Budapestre, hogy Mindszentyvel tárgyaljanak. Egy nappal korábban König bíboros próbálta felkészíteni a primást a látogatásra. VI. Pál instrukciói szerint a magyar bíborosra nem volt szabad nyomást gyakorolni, hanem arra kellett törekedni, hogy érvekkel meggyőzzék. Zágón és Cheli június 27-én tárgyalt e látogatása során utolsó alkalommal Mindszentyvel, mely után meglehetősen csalódottan hagyták el Magyarországot, miután a primás visszautasította, hogy aláírja a dokumentumokat, arra hivatkozva, hogy jóllehet egyetért a benne foglalt feltételekkel, de nem érzi szükségét annak, hogy ezt aláírásával is kifejezésre juttassa.⁵⁰

public interest to reveal my exchange of views with Prime Minister Kádár, but I'm hopeful that this problem will be solved in due course..." HU OSA 300-40-5, Box 125. Rom, 11. Juli 1963, Reuter-Meldung.

46 A sajtóban eközben folyamatosan arról tudósítottak, hogy Mindszenty hamarosan elhagyja a nagykövetséget, és Rómába megy. A legtöbb esetben ezeket a híreket az érintett felek azonnal cáfolták.

47 König bíborosnak budapesti útjai miatt néhány alkalommal kellemetlen reakciókkal is számolnia kellett. 1968. március 19-én például a Bécsbe akkreditált külföldi tudósítók a Sacher Hotelbe invitálták, ahol többek között Mindszentyről is kérdezték. A bécsi érsek budapesti útjaival kapcsolatban említést tett arról is, hogy a magyar emigráció a sajtóban támadta őt, mivel azt feltételezik, hogy arról akarja meggyőzni Mindszentyt, hogy hagyja el Magyarországot. Mint König elmondta, ez nem felel meg a valóságnak, és hangot adott azon véleményének, mely szerint a Mindszenty kérdés a magyar katolikus egyház helyzete szempontjából már nem központi jelentőségű. HU OSA 300-40-5, Box 125, IX-1445-3-68.

48 König budapesti útjai: 1963. április; 1965. június; 1966. március; 1967. május; 1967. október; 1969. szeptember; 1971. június.

49 1971. április 16-án VI. Pál fogadta Péter János külügyminisztert. Az audiencián a Mindszenty kérdés is szóba került, habár ezt a vatikáni sajtóiroda cáfolta.

50 A következő feltételekről volt szó: 1. Érintetlen marad érseki és primási minősége, de az abból folyó jogok és köteleességek otthoni gyakorlását felfüggeszti és helyette egy Róma által kinevezett apostoli adminisztrátor kormányozza egyházmegyéjét; 2. Sem nyilatkozatot, sem körlevelet nem ad ki; 3. Nem tesz külföldön olyan nyilatkozatot, amely az Apostoli Szentzséknak a magyar kormányhoz való viszonyát zavarná, vagy a magyar kormányt és a népköztársaságot sértené; 4. Titokban tartja az Emlékiratait, és nem publikálja

Az ekkor 79 éves prímásnak még hónapokra volt szüksége ahhoz, hogy meghozza végleges döntését, és Rómába utazzon.⁵¹

Még júniusban két levelet írt a pápának és egyet Nixon elnöknek, melyekben tanácsukat kérte. Nixon július 14-i válasza⁵² mély csalódást okozott Mindszentynek, ezt követően többször hangoztatta, hogy már nem vendégnek, hanem rabnak érzi magát az Amerikai Nagykövetségen.

Mindszenty néhány hónapos mérlegelését és az érintett felek közötti egyeztetéseket követően Ausztria Apostoli Nunciusa, Opilio Rossi és Msgr. Zágon József König bíboros ismételt közvetítését követően 1971. szeptember 28-án Bécsbe kísérték a prímást, ahonnan Rómába folytatta útját.

A Vatikánban azonban semmi esetre sem akart maradni, beszélgetése Slipyi érsekkel is meggyőzhette arról, hogy a szatellitállamokból a Szentszékhez „menekült” bíborosok Rómában hallgatásra vannak ítélve.

VI. Pál és Mindszenty József hercegprímás, esztergomi érsek 1971. október 23-án találkozott utoljára⁵³ – Mindszenty még ezen a napon elhagyta Rómát, hogy Bécsbe menjen.

Mindszenty emlékirataiban arról ír, hogy VI. Pál garantálta neki, hogy ő marad az esztergomi érsek és Magyarország prímása. 1973. december 18-án kelt levelében azonban VI. Pál pápa üresnek nyilvánította az esztergomi érseki széket⁵⁴. 1971-ben Mindszenty VI. Pál kívánságára hagyta el a budapesti amerikai követséget, mint ahogy a pápa fogalmazott, hogy elejét vegyék a meglehetősen kellemetlen diplomáciai bonyodalmaknak.

a kéziratot, azokat végrendeletileg a Szentszékre hagyja, amely majd alkalmas időben gondoskodni fog a kiadatásukról. Vö.: Mindszenty József: *Emlékirataim*. Budapest, 1989, 473-477.

51 Mindszenty többek között attól tartott, hogy távozását bizonyos körök menekülésként fogják kommentálni.

52 A levelet közli Somorjai Ádám „*His Eminence Files*”, *American Embassy, Budapest. Mindszenty bíboros az Amerikai Nagykövetségen* című könyvében. Budapest, METEM, 2008. 206.

„Dear Cardinal Mindszenty: The Considerations outlined in your letter of June 27 attest to the long ordeal you have borne so patiently and so well. Speaking not only for this Government but for the American people as well, I take great satisfaction that we were able to be of assistance to Your Eminence when the need was urgent and pressing. No thanks are necessary from our honored Guest, but the gratitude you have shown is deeply appreciated. Your decisions about the future are, of course, ones between yourself and the Vatican. I know that in reaching them you and His Holiness will be guided by your faith, by the interests of the Church, and by your concern for its ministry to the people of Hungary. I fully understand the difficulties involved in making your decision. With every good wish, Sincerely, Richard Nixon.”

53 A témához lásd: Somorjai Ádám: Politikai és lelkipásztori szempontok az egyházkormányzatban. VI. Pál pápa és Mindszenty József esete. In: *Vigilia*, 2008/11, 823-830.

54 Vö.: Adriányi Gábor: A primási szék megüresedetté nyilvánítása 1974-ben. *Vigilia*, 1998/6, 425-428. VI. Pál levelét König bíboros december 30-án adta át Mindszentynek, melyben a pápa arról értesítette őt, hogy az esztergomi érseki széket „megüresedettnek” akkor fogja tekinteni, amikor döntését nyilvánosságra hozza.

König bíboros erre úgy emlékezett vissza, hogy VI. Pál pápa korábban több alkalommal is úgy tájékoztatta, hogy az amerikai elnök biztosította arról, hogy Mindszenty amerikai követségen való tartózkodása semmilyen problémát nem jelent. Nixon úgy fogalmazott, hogy Mindszenty az Amerikai Egyesült Államok vendége és addig marad a követségen, ameddig úgy kívánja. Tudjuk persze, hogy idővel a primás jelenléte terhéssé vált az USA számára, hiszen zavarta keleti enyhülési politikájának realizálásában. A pápa tehát Königet bízta meg azzal, hogy győzze meg Mindszentyt, hagyja el Magyarországot és telepedjen le Ausztriában – mindez még a zsinat utolsó periódusa idején történt, tehát 1964-65-ben –, de ekkor a hercegprimás még nem volt hajlandó erre. Königet azután nagy megkönnyebbüléssel érte a hír 1971-ben, hogy a pápa az ő javaslatára végül Zágon József prelátest bízta meg azzal, hogy tudassa Mindszentyvel, az a pápa parancsa, hogy Rómába menjen.

A magyar primás 1971-től 1975-ben bekövetkezett haláláig Bécsben élt, ahová Rómából részben König bíboros meghívására érkezett.

Nagyon fontos annak tisztázása – minden részletre kiterjedően, hiszen jelenleg csupán a főbb mozzanatokat ismerjük –, hogy mi volt König bíboros missziójának politikai tartalma? Mi játszódtott a háttérben? Valóban ennyire zavarta Mindszenty a Vatikán és a magyar állam közötti jó viszonyt?

Amit most látunk, nem más, mint a hercegprimás kálváriája a három hatalom – Kádár-rezsim, Vatikán, Amerikai Egyesült Államok – furcsa együttműködő árnyékában.

Úgy tűnik tehát, hogy Mindszenty tulajdonképpen ebben a kontextusban a Vatikán keleti politikájának áldozata volt.⁵⁵

De mit jelentett a Vatikán keleti politikája, és ami számunkra különösen fontos: mi volt ebben Mindszenty szerepe, illetve 1974-es menesztésének oka?

A Vatikán keleti politikájának nézőponttól függő, egymásnak meglehetősen ellentmondó megítélése is bizonyítja a kérdés komplexitását.

Agostino Casaroli, az „Ostpolitik” főszereplőjének definíciója szerint az „Ostpolitik” „csupán” pasztorális, egyházi tevékenység, ami tehát nem azonosítható a klasszikus értelemben vett politikával. Casaroli meghatározásában természetesen utalt XXIII. János pápa új kurzusára, a vasfüggöny mögötti egyház miatti aggodalmára, és fáradozásaira, hogy a Szentszék utat találhasson a szatellitállamokhoz, mely által könnyíteni lehetett volna az ottani egyház helyzetén. Mint ahogy Casaroli egy 1974-es interjúban hangsúlyozta: „Az «Ostpolitik» a Szentszék kötelessége, melyet azonban semmi esetre sem szabad egyszerű kompromisszumként értékelni.” A Vatikán ily módon próbálta a kommunista országok egyházait a lehető legelőnyösebben pozicionálni, a kommunizmus utáni időkre is gondolva. A keleti politika e megközelítésben illeszkedett abba a sokréttű

55 Vö.: Adriányi Gábor: A primási szék megüresedetté nyilvánítása 1974-ben. *Vigilia*, 1998/6, 425-428.

dialogushálózatba, amelyet XXIII. János után VI. Pál és II. János Pál bontakoztatott ki.

Szabó Ferenc „Az «Ostpolitik» emlékezete” című, 1992-ben publikált írásában ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy jóllehet Európában döntő fordulat következett be 1989-ben, ma még hiányzik a kellő történelmi távlat ahhoz, hogy teljes fényben lássuk és láttassuk a keleti politika történetét, fontosabb mozzanatait, a kompromisszumokat és a megegyezések dokumentumait, illetve az ígérek, elkötelezettségek be nem tartását (a kommunista hatóságok részéről), a szentszéki képviselők és a helyi egyházi vezetők melléfogásait és naívságát.

A szerző idézi az *Osservatore Romano* 1989. szeptember 15-i számának vezércikkét is, mely visszatekintés a Szentszék és a Magyar Népköztársaság közötti kapcsolatokra. Mint Szabó kiemeli, az *Osservatore Romano* csak azt nem látta, hogy az általa méltatott eredmények inkább a „gorbacsovi fordulatnak”, illetőleg a kommunizmus bukásának voltak köszönhetőek, semmint az „Ostpolitik”-nak és a kis lépéseknek. Magyarország, miként a többi közép-kelet-európai ország is, egy-két év alatt nagyobbat lépett előre, mint a negyedszázad alatt megtett út volt.⁵⁶

Érdeemes a keleti politikához egy másik definíciót is idézni, mivel az Agostino Casaroli által is sugallt „távolságtartás” a politikától ebben egészen egyértelműen kifejezésre jut. A Pápai Államtitkárság protokollfőnöke, Msgr. Iginio Cardinale 1962-ben egy sajtótájékoztatón ismertette a vatikáni külpolitika alapelveit, melyeket a Szentszék külkapcsolatai alakításánál szem előtt tart. E szerint a Vatikán számára a külpolitika annyiban fontos, amennyiben a Szentszék apostoli feladatainak megvalósítását szolgálja. Mint ahogy Cardinale fogalmazott: „Az egyház, melynek missziója kizárólag vallási és erkölcsi természetű, nem akar politikai hatalom lenni, következésképpen nem fogalmaz meg olyan célokat, melyek politikai eszközökkel lennének megvalósíthatók.”⁵⁷

56 Szabó Ferenc: Az „Ostpolitik” emlékezete. *Vigilia*, 1992/11. 844-848.

A szerző cikkében a következő kérdéseket is felteszi: „Valóban, mindig tiszteletben tartották az «egyezkedéseknél» az egyház és hívők jogait? Idővel nem kellett volna-e felülvizsgálni a módszert? Nem kellett volna-e erélyesebben fellépni? Kevesebb kompromisszumba beleegyezni? Vajon a «kis lépések» végül is nem egy helyben topogássá váltak Magyarországon, az Állami Egyházügyi Hivatal ravasz és ügyes vezetőinek ellenőrzése, feltételei, ultimátumai folytán? Persze, a pápa és a Szentszék tájékoztatása sem volt mindig tárgyilagos: a helyzetet sokszor megszépítették, a «jó viszonyt», az egyház és az állam viszonyának «rendezettségét» emlegetve, és az elért kis eredményeket hangoztatva, elhallgatva viszont a Hivatal teljes ellenőrzését, gyámkodását, az egyházi élet kibontakozását megbénító rendszabályait. Az 1989-es fordulat után mindez napvilágra került.”

57 Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1962. november 14-én, Zl. 39-Pol/62: „Pressekonferenz des Protokollchefs im Päpstlichen Staatssekretariat über die Aussenbeziehungen des Vatikans”. ÖStA AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

A Vatikán külpolitikai alapelveihez érdekes adalék egy 1955-ös jelentés is: „...A Szentszék nem ismeri a «pillanatnyi politika» fogalmát, mivel – a legtöbb államtól eltérően – nagyobb távlatokban, évtizedekben, évszázadokban tervez és gondolkodik...” Róma, 1955. június 1-én, Zl. 32-Pol/55: „Vatikanische Stimmen zu den augenblicklichen politischen Ereignissen”, ÖStA, AdR, BMfAA, Sektion II-pol.

Érdekes lenne a vatikáni keleti politikát ebből az aspektusból is alaposabban megvizsgálni.

A vatikáni keleti politika megítélésében állást foglalni – mint ahogyan azt az érintett felek közötti, helyenként egészen heves viták is bizonyítják –, meglehetősen nagy kihívásnak tűnik, hiszen minden oldal megpróbálja a saját verzióját megvédeni.

Ami az általunk vizsgált kontextusban – a Mindszenty-ügyet szem előtt tartva – megállapítható: jelenleg ismeretesekek a nagypolitika kontúrjai, de a színpalak mögött zajló diplomáciai játszmák részletei még feltárás előtt állnak.

Tehát, másként fogalmazva: a Mindszenty-kérdést a Magyar Népköztársaság, a Vatikán és az Egyesült Államok közötti kapcsolatok kontextusában érdemes vizsgálni, illetve König bíboros-érsek közvetítőszerepét is figyelembe véve, Ausztria bevonásával.

És persze az sem volt mellékes, mikor ki volt a Szentszék ura. Franz König bíboros megjegyzése erre vonatkozóan sokat elárul: „XII. Piust tiszteltük, XXIII. Jánost szerettük, VI. Pált pedig próbáltuk megérteni...”⁵⁸.

König bíborost hídépítőnek (BRÜCKENBAUER)⁵⁹ is nevezik. Hogy XXIII. János pápa miért éppen a bécsi bíborost bízta meg Mindszenty felkeresésével, arra választ kaphatunk például a következő dokumentumokból: „...A Szentatya (VI. Pál; P.M.) méltatta König bíboros kiemelkedő szerepét a II. Vatikáni Zsinaton. Mint hangsúlyozta, Ausztria büszke lehet főpásztorára, akit ő is rendkívül sokra tart. Amikor átadtam a Szentatyaának elnökünk és kormányunk üdvözlétét és jókívánságait pontifikátusa megkezdése alkalmából, valamint közvetítettem Ausztria szándékát, hogy a jövőben is kész szolgálatait felajánlani a Szentszéknek ..., VI. Pál pápa válaszában hangsúlyozta, mennyire szívén viseli hazánk sorsát, mily sokra tartja törekvéseit, pozícióját, mint a keresztény világnézet bástyája, illetve politikai stabilitását, mely meghatározó szerepet játszik a közép-európai béke fenntartásában.”⁶⁰, illetve „König bíboros, Ausztria geopolitikai helyzetének is köszönhetően, vállalta az alkalmanként igen nehéz feladatot, hogy segítse a Vatikán és az európai szatellitállamok közötti kapcsolatok javulását. Budapesti útja is ezen fáradozásai részeként értékelendő.”⁶¹

Dr. Pallagi Mária
füiskolai docens, GFHF

58 Elhangzott a pápáról szóló német dokumentumfilmben, melyet a Magyar Televízió is bemutatott, s melynek a tanulmányunkban is hivatkozott Hansjakob Stehle egyik szakértője volt.

59 Johannes Kunz (hrsg.): *Der Brückenbauer. Kardinal Franz König 1905-2004, sein Vermächtnis*. Wien, 2004.

60 ÖStA, Archiv der Republik, Bundesministerium für Auswärtige Angelegenheiten, Sektion II-pol., Johannes Coreth dr. Bruno Kreiskynek 1963. december 30-án, Zl. 43-Pol/63.

61 In: *Rheinischer Merkur*, Pfingsten, 1963, Nr. 22, S. 4.: Der Fall Mindszenty – Die Ost-Kontakte des Vatikans und die Kirche des Schweigens, von Otto B. Roegele. HU OSA 300-40-5, Box 125.